

Metamorfózy jednoho sídliště: o proměnách půdorysu neolitického domu v Jaroměři

Jakkoli jsou základní tendence proměny půdorysu mladoneolitického domu známy již přes půl století (Quitta 1958; Soudský 1969), nálezový fond narůstá ve větší míře teprve v posledních dvou desetiletích. Rada důležitých lokalit na své vyhodnocení teprve čeká, mnohé pozoruhodné poznatky k tématu však přináší sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Jaroměři.

■ Pavel BURGERT

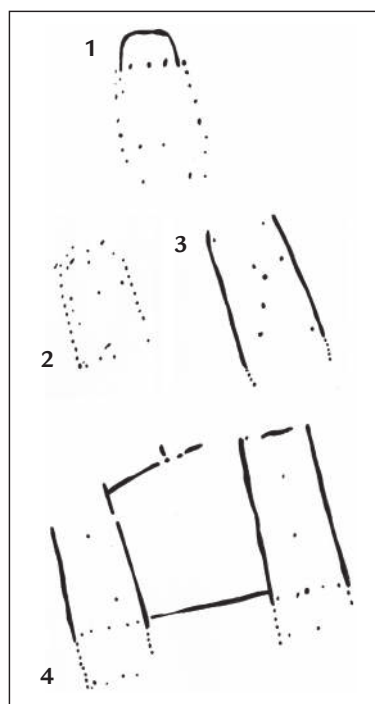
Archeologický ústav AV ČR,
Praha, v. v. i.

Mladoneolitické sídliště v Jaroměři bylo s přestávkami zkoumáno v letech 1995–2009. V sezónách po r. 2000 se podařilo odhalit mimo jiné množství půdorysů dlouhých neolitických domů, náležejících kultuře s vypíchanou keramikou (dále

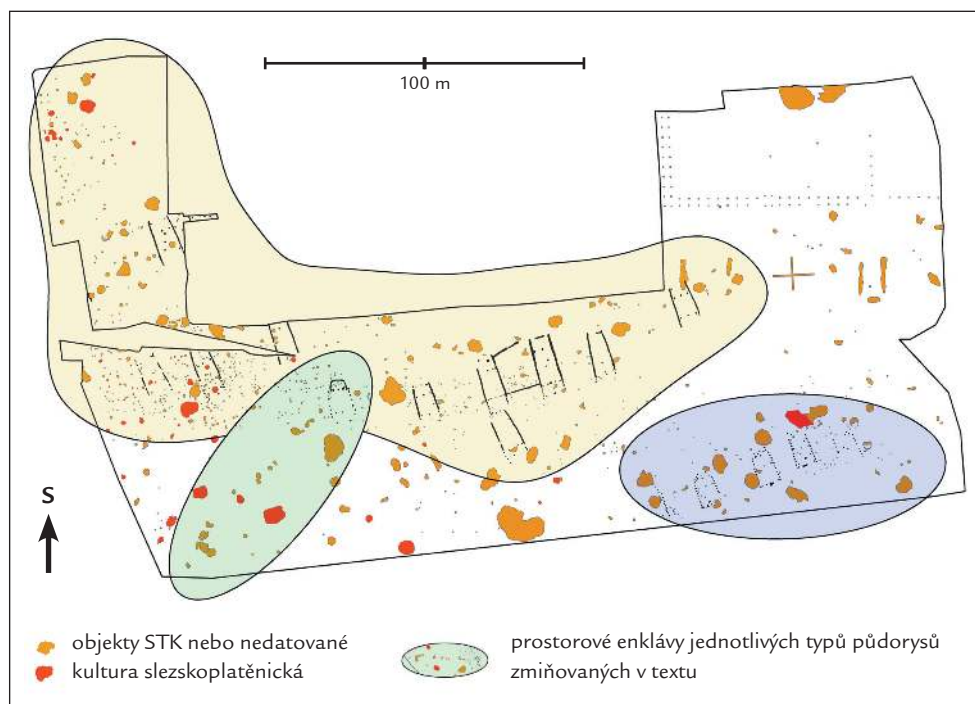
jen STK; 5100/5000–4500/4400 cal BC; **obr. 1**). Šťastnou náhodou se na osídlené ploše nachází jako další komponenta pouze kultura slezskoplatěnická, takže zde nehrozí při analýze keramiky tradiční problém lokalit osídlených kontinuálně po celý neolit, kdy je často problematické s jistotou rozpoznat v obsahu jam nezdobený materiál jednotlivých kultur. Vyjma stavby č. 1 stojí domy ve čtyřech řadách orientovaných přibližně ve směru ZJZ–VSV. Orientace všech domů je zhruba SSZ–JJV. Samotné uspořádání obytných staveb do řad je v našem prostředí neobvyklé, nejdříve však bude vhodné se seznámit s vlastními půdorysy a jejich případným širším středoevropským kontextem.

Rozborem keramického materiálu bylo možné rozčlenit sídliště do tří po sobě jdoucích časových fází a k nim přiřadit rovněž vždy jeden ze tří rozpoznávaných stavebních typů domů (**obr. 2**). Nejstarší sídelní fáze je reprezentovaná

pouze jedním dochovaným domem (**obr. 2: 1**, označen jako stavba č. 1). Jedná se o stavební typ náležející tradici ještě do staršího stupně STK a jeho vývoj je možné zpětně sledovat až k dlouhým domům kultury s lineární keramikou. Ačkoli již v tomto období mizí stavební jámy podél dlouhých stěn a prostorové souvislosti jam a obytných staveb je namnoze nutné pracně konstruovat (srov. Řídký *et al.* 2013), koncentruje se právě v okolí této stavby keramika, kterou je možné z hlediska relativní chronologie položit do závěru III. stupně STK.¹ Druhá koncentrace keramiky s podobnými znaky se nachází o něco západněji a je zde snad možné na základě prostorových indicií předpokládat další, nezachovanou stavbu z téhož časového horizontu. Dochované rozměry domu jsou 13 × 6,5 m. Stavební typ se základovým žlábkem na severní straně je z kontextu STK znám z řady lokalit. Skupina takovýchto domů byla například odkryta na sídlišti v Olomouci-Slavoníně

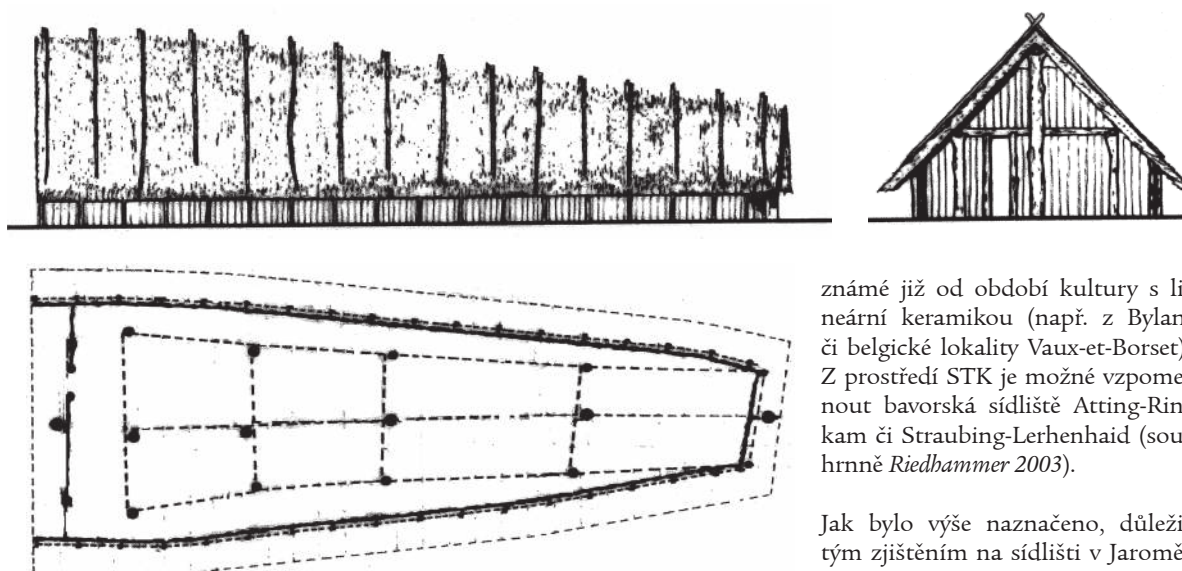

■ Obr. 2 Jaroměř, okr. Náchod: Jednotlivé typy půdorysů zachycené na sídlišti STK.

■ Obr. 1 Jaroměř, okr. Náchod: Celkový plán sídliště kultury s vypíchanou keramikou, sezóny se zachycenými půdorysy.

1 Relativní chronologie zde i níže podle Marie Zápotocké (např. Pavlů – Zápotocká 2007).

■ Obr. 3 Rekonstrukce rössenského domu (podle Luley 1980, upraveno).

(Kazdová – Peška – Matejciucová 1999, 29–37), další dvojice nesoučasných půdorysů pochází ze Mšena u Mělníka (Lička 1993). V našem prostředí neobvyklou situaci přináší dům umístěný uvnitř palisádového ohrazení v Pavlově, náležející také do starší fáze STK (Kazdová 1996). Shodné půdorysy pocházejí rovněž z vícefázového sídliště v bavorském Hartingu (Herren 2003). Jsou datovány do úseku SOB² 1, časově shodného ještě se starší fází naší STK. Novější je pak odkryv tří půdorysů ze saského Geithanu, kde však ještě přetrvávají stavební jámy podél delších stěn (Steinmann 2009, 19). Absence či prezence stavebních jam podél dlouhých stěn u domů s půlkruhovým žlabovitým zakončením v době starší STK bude spíše podmíněna regionální tradicí a nelze ji jednoznačně brát za chronologicky významný prvek, jakkoli by se tato skutečnost v Jaroměři nabízela.

O to zajímavější je skupina čtyř až pěti domů tvořících řadu v JV části prezentované plochy (obr. 2: 2). Tyto domy jsou tvořeny pouze kůlovou/sloupovou konstrukcí a jejich rozměry jsou poměrně malé. Délka se pohybuje mezi 10 a 12,5 m. K domům s největší pravděpodobností náleží série jam, pravidelně půdorysy doprovázející při severní kratší straně. Obdobné krátké kůlové půdorysy (často bohužel neúplné) pocházejí z lokalit Březno a Bylany. Půdorys jaroměřských staveb tvoří tři řady

kůlových/sloupových jamek, hřebennový trám je nesen řadou sloupů ve středu půdorysu. Tato jednoduchá konstrukce je umožněna poměrně malou šířkou stavby (5,6–6,3 m). Na lokalitě Harting jsou jednodušší, kůlové půdorysy datovány do SOB 2 (to odpovídá naší počínající mladší fázi STK; Herren 2003, 96). S podobnými útlými půdorysy se setkáváme v lengyelském prostředí, bývají však přeci jen delší (okolo 20 m), důsledně pravoúhlé a zpravidla nepostrádají stopy po příčném vnitřním členění (Pavúk 2003).

Třetím a posledním stavebním typem mladoneolitického sídliště v Jaroměři jsou domy s obvodovými stěnami zapuštěnými do základového žlábků (obr. 2: 3–4). Kratší stěny se zde až na výjimky nedochovaly. Oproti předchozímu typu se v okolí těchto domů vyskytuje keramika se specifickou výzdobou – přesekávanou výdutí. Tento znak v materiálu řazeném k předchozí stavební fázi chybí. Staveb tohoto horizontu pochází z Jaroměře deset až třináct s dochovanou délkou 18,5–11 m, přičemž některé z půdorysů jsou zjevně nekompletní. Ve skupině vyniká dvojice domů spojených další konstrukcí, snad ohradou (obr. 2: 4), jejíž plocha je přibližně 11,5 × 10,5 m. Není na tomto místě prostor k širší diskusi nad touto zajímavou situací. Připomeňme jen, že ohrazení přiléhající k dlouhým domům je na evropských neolitických sídlištích

známé již od období kultury s lineární keramikou (např. z Bylan, či belgické lokality Vaux-et-Borset). Z prostředí STK je možné vzpomenout bavorská sídliště Atting-Rinkam či Straubing-Lerhenhaid (souhrnně Riedhammer 2003).

Jak bylo výše naznačeno, důležitým zjištěním na sídlišti v Jaroměři je uspořádání domů do pravidelných řad v linii ZJZ–VSV. Z našeho prostředí je nejbližší analogií dosud nepublikované sídliště v Přísovicích (okr. Liberec), které je z relativně-chronologického hlediska současné s poslední fází sídliště v Jaroměři. Zde byly rozeznány tři řady domů s příslušnými jámami. Otázka současnosti všech domů je otevřená. O existenci následného, závěrečného stupně STK v okolí svědčí nálezy v nedalekých Nudovicích (Prostředník – Šída 2013).

Zajímavé srovnání, ovšem již bez patrných řad, představuje také časné rössenské sídliště v Hambachu u Kolína nad Rýnem (Dobrn-Ihmung 1983). Ačkoli všechny stavby v rané fázi sídliště představují jeden relativně-chronologický úsek, nacházejí se na zkoumané ploše jak stavby s podélnými žlaby a žlabovitým uzávěrem, tak stavby čistě kůlové. Dochovaná délka půdorysů kolísá mezi 46 a 18,5 m. Další fázi sídliště již představují vyvinuté trapézovité rössenské domy, se základovým žlabem a vnější konstrukcí přístěnných sloupků v celém obvodu, vyjma čelní stěny (dochovaná délka domů je od 20 do 53(!) m; srov. obr. 3 a 4). V obou chronologických a stavebních fázích sídliště však nelze sledovat žádné prostorové souvislosti půdorysů domů a okolních sídlištních objektů. Je tedy patrné, že v určitých fázích vývoje dlouhého domu mohlo vedle sebe existovat několik odlišných stavebních typů. Zejména naše představy o délce fungování jednotlivých staveb jsou značně nejasné. Susanne Friederich dochází

na sídlišti v Bad Friedrichshall-Kochendorf k časovému určení fungování staveb okolo padesáti let (testuje interval 25–75 let; *Friederich 2011*, 220–223). Keramika nemůže být často dostatečně jemným členícím kritériem, a to zejména v neolitu, kdy se tradičně pracuje především s obsahem sídlištních/stavebních jam a celých komplexů, které jsou však na vícefázových sídlištech narušeny předchozím a pozdějším osídlením a s jednotlivými jevy se pracuje kvantitativně. Navíc až příliš velké množství otazníků se vznáší nad tím, co vlastně tvarosloví a výzdoba keramiky na neolitickém sídlišti odráží. Jedná se o více či méně plynulý chronologický/typologický vývoj? Figuruje ve výrobní tradici jednoho sídliště více sociálních či příbuzenských skupin? Otázka současnosti stavebního typu 2 a 3 není tak snadno řešitelná, jak by se mohlo na první pohled zdát při rozboru keramického materiálu. Do hry může vstupovat také zmíněná tradice keramické výroby jednotlivých rodin (*Pavlu 2000*). Ani současnost všech domů typu 3 není jednoznačně prokazatelná. Jak obyvatelé sídliště vnímali v terénu bezpochyby patrné trosky předcházejících usedlostí, se lze jen domýšlet. Co znamenala v myslí neolitického člověka vesnice ruin na dohled od živoucího organismu a do jaké míry byly tyto světy provázané, nevíme. Zajímavé zjištění pochází ze sídliště kultury s lineární keramikou v Těšeticích (*Vostrovská 2010*). Domy se zde ve své mladší stavební fázi posouvaly vždy východním směrem, stejně jako celé sídliště. Při západní straně jednoho z domů se nacházelo menší pohřebiště. Toto pravidlo však nelze vztáhnout všeobecně, v Bylanech se osídlená plocha posouvá naopak k západu (*Pavlu 2000*).

Zajisté si lze představit i některé další, alternativní modely fungování jednotlivých skupin domů. Kupříkladu všechny domy stavebního typu dvě a tři mohou být současné. Rozdíly zachycené v keramice nemusejí odrážet chronologický vývoj, ale rodinnou či jinou tradici, stejně tak stavební podoba domu. Druhý stavební typ například může představovat pilotní stavby první generace, které ovšem mohly být i nadále obývány, nebo jinak využívány (např. pro hospodářské účely), i po dobudování zbytku sídliště.

Stejně tak mohou tyto dva typy odrážet společenskou strukturu sídliště. Právě na tyto modely a jejich testování se v budoucnu soustředí analýza jaroměřského sídliště.

Summary

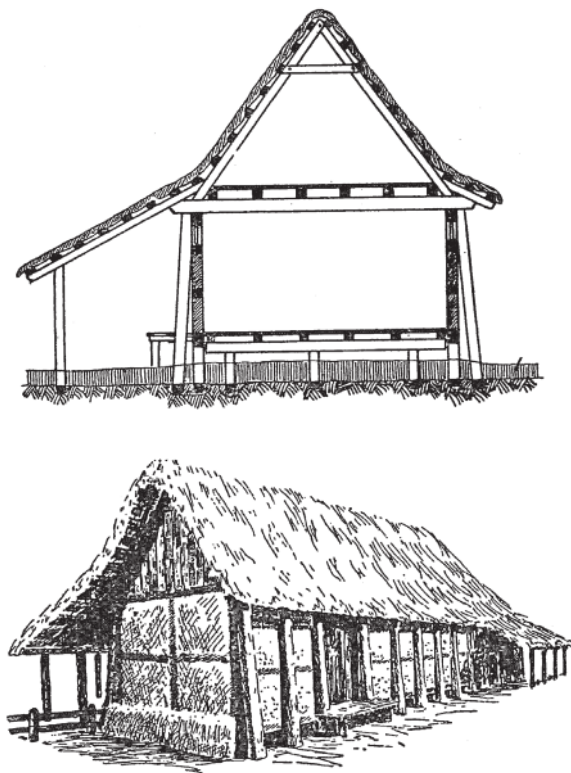
Settlement of Stroked pottery culture in Jaroměř (STK, 5100/5000–4500/4400 cal BC; Fig. 1) was researched in the years 1995–2009. There were found only two components in the studied site: STK (mainly late stage) and early stage of Iron Age. Hence, an analysis of ceramic material was easier and it was possible to work also with undecorated material. Usage of undecorated material for research is not possible on sites which were settled continuously during whole Neolithic, i. e. since previous Linear Pottery culture (LBK). Fifteen to nineteen ground plans of residential houses of three building types were found during the research (Fig. 2). These three building types represent three chronological phases of settlement development, which were recognised by typo-chronological analysis of ceramics. Time sequence of the second and the third phase is not clearly significant, therefore these phases were possibly contemporaneous. The differences between ceramics coming from objects of different houses were possibly caused by diverse social structure of the settlement, not by typo-chronological development. Further analysis of material will be focused on testing these patterns.

Literatura

- Dohrn-Ihmig, M. 1983:* Neolitische Siedlungen der Rössener Kultur in der Niederrheinischen Bucht, AVA-Materialien, Band 21. München.
- Friederich, S. 2011:* Bad Friedrichshall-Kochendorf und Heilbronn-Neckargartach. Studie zum mittelneolithischen Siedlungswesen im Mittleren Neckarland, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 123.
- Herren, B. 2003:* Die alt- und mittelneolithische Siedlung von Harting-Nord, Kr. Regensburg/Oberpfalz, Archäologische Berichte 17. Bonn.
- Kazdová, E. – Peška, J. – Matejčuková, I. 1999:* Olomouc-Slavinín I. Sídliště kultury s vypíchanou keramikou. Olomouc.
- Kazdová, E. 1996:* Dům a stavební komplex kultury s vypíchanou keramikou z Pavlova, okr. Břeclav. Právěk NŘ 6, 75–96.
- Lička, M. 1993:* Osídlení kultury s vypíchanou keramikou ve Mšeně u Mělníka – část I. In: Sborník Národního muzea v Praze 44/A (1990), Praha.
- Luley, H. 1980:* Zelt, Hütte und Haus in der Steinzeit 1. Eine Schriftenreihe des Archäologischen Freilichtmuseum Oerlinghausen. Oerlinghausen.
- Pavlu, I. 2000:* Life on a Neolithic Site. Praha.
- Pavlu, I. – Zápotocký, M. 2007:* Neolit. Archeologie pravěkých Čech 3. Praha.
- Pavúk, J. 2003:* Hausgrundrisse der Lengyel-Kultur in der Slowakei. In: J. Eckert – U. Eisenhauer – A. Zimmermann (hrsg.), Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel. Internationale Archäologie: Studia Honoraria 20, Rahden, 455–469.
- Prostředník, J. – Šída, P.: 2013:* Záchraný výzkum výrobního okrsku ze závěru neolitu

- v Turnově-Nudovojovicích. In: I. Cheben – M. Soják (ed.), Otázky neolitu a eneolitu našich krajín, Vršatské Podhradie 2010. Nitra.
- Quitta, H. 1958:* Die Ausgrabungen in der bandkeramischen Siedlung Zwenkau-Harth, Kr. Leipzig. Neue Ausgrabungen in Deutschland, 68–74. Berlin.
- Riedhammer, K. 2003:* Ein neuer mittelneolithischer Hausgrundriss mit Zaun aus Niederbayern. In: J. Eckert – U. Eisenhauer – A. Zimmermann (hrsg.), Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel. Internationale Archäologie: Studia Honoraria 20, Rahden, 471–488.
- Řídký, J. – Kovačiková, L. – Pálpán, M. 2013:* Chronologie mladoneolitických objektů a soubor kosterních zvířecích pozůstatků ze sídelního areálu s rondelem ve Vchynicích (okr. Litoměřice), Archeologické rozhledy 65, 227–284.
- Soudský, B. 1969:* Étude de la maison néolithique, Slovenská archeológia 17/1, 5–95.
- Steinmann, Ch. 2009:* Eine neue neolithische Siedlungsregion im Mulde-Lösshügelland, Ausgrabungen in Sachsen 1, 16–24.
- Stieren, A. 1934:* Vorgeschichtliche Bauten in Westfalen. Westfalen 19, 97–121.
- Vostrovská, I. 2010:* Keramika ze sídliště kultury lineární v Těšeticích-Kyjovicích „Sutnách“. Nepublikovaná diplomová práce uložena v archivu FF MU Brno.

Práce vznikla z podpory Ministerstva kultury České republiky jako součást programu aplikovaného výzkumu národní a kulturní identity v rámci projektu „Archeologické 3D virtuální muzeum. Nové technologie dokumentace a prezentace neolitického sídelního areálu“. Projekt č.: DF12P01OVV032.

■ Obr. 4 Rekonstrukce rössenského domu z poloviny třicátých let, výchozí půdorys zjevně neúplný (podle Stieren 1934, upraveno).